

ATHENA

MEDEDELINGEN VAN DE VERENIGING VRIENDEN VAN HET NEDERLANDS INSTITUUT TE ATHENE

NIEUWSBRIEF
OKTOBER 2013

INHOUD

Omslagfoto: opgravingen op de zuidhelling van de Plakari-heuvel

Gelukzalige gezichten en uitroepen van vreugde <i>Marit Koelen</i>	2
Langs Griekse tempels en theaters <i>Christine de Haan-Oudshoorn</i>	5
Nieuw archeologisch project in Karystos-Plakari <i>Jan Paul Crielaard</i>	9
Het rood en het zwart <i>Franca Treur</i>	14
Logies in de Van Hasselt-kamer <i>Tom van Deel</i>	20
Mededelingen en Agenda	22

REDACTIONEEL

De nieuwe *Athena* staat weer vol mooie artikelen. Om te beginnen een reportage over een van de meest populaire cursussen die op het Nederlands Instituut in Athene wordt gegeven: de epigrafiecursus. De studenten gingen zo op in de bestudering van de antieke inscripties dat ze de talrijke monumenten in de stad niet eens meer zagen staan. Ook is er een verslag van de lustrumreis die vorig najaar is gemaakt door vijftien vrienden van onze Vereniging. Ze beklommen de Akropolis in Athene, wandelden in Mycene onder de Leeuwenpoort door, consulteerden het orakel van Delphi en kregen een hoosbui over zich heen bij het kanaal van Korinthe. Bovendien bezochten ze het NIA, waar ze door directeur Kris Tytgat hartelijk werden ontvangen. Het was, kortom, een gedenkwaardige reis. Daarnaast is er interessant nieuws over een recent archeologisch veldwerkproject in Karystos-Plakari, een site in het zuiden van het Griekse eiland Euboia. De eerste resultaten zijn ronduit spectaculair: er is een heiligdom van interregionale allure ontdekt. Tot nu toe zijn zo'n 29.000 scherven geborgen – de restanten van de vele religieuze feestmalen die er plaatsvonden – terwijl de veertig aangetroffen ijzeren messen vermoedelijk

zijn gebruikt voor het slachten van de offerdieren. Vooral schapen, maar ook runderen, varkens en honden. Schrijfster Franca Treur, die in 2009 debuteerde met haar roman *Dorsvloer vol confetti*, kwam in Athene op het Syntagmaplein in een demonstratie terecht. Het leverde een literair ooggetuigenverslag op – dat zij deels schreef op het NIA. 'Hoewel ik rustig ergens aan de zijkant stond te schuilen voor de regen, kwam ik opeens in de achterste rijen terecht, die waar de ME'ers op mepten. Ik zag demonstranten over het wegdek slieren, maakte kennis met traangas: snot, tranen, met de schrik vrij.' Dichter Tom van Deel droeg een aantal van zijn in het Grieks vertaalde gedichten voor in een galerie in Athene. Hij dwaalde over de Agora en verbaasde zich over de voetstukken van *kouroi* die, op hun voetafdrukken na, totaal verdwenen zijn. 'Alsof iemand er in zijn afwezigheid juist maximaal aanwezig is.' Voor zijn verblijf mocht hij twee keer gebruik maken van de gastvrijheid van het Nederlands Instituut in Athene. Uiteraard verbleef hij in de Van Hasselt-kamer.

Veel leesplezier, en tot ziens op de VVNIA-dag op 30 november in Leiden.

COLOFON

Vereniging van Vrienden van het Nederlands Instituut te Athene (VVNIA)

OPGERICHT 1991

Lidmaatschap

Voor € 25,- per jaar steunt u het NIA en ontvangt u tweemaal per jaar het blad *Athena*. Studenten betalen slechts € 15,-, scholen en instituten € 50,-.

Contact

Kleverlaan 54
2023 JH Haarlem
www.vvnia.nl
vvnia@nia.gr

Gironummer: 6240911

t.n.v. Vereniging van Vrienden van het Nederlands Instituut te Athene te Amsterdam

KvK Amsterdam: 40026118

Redactie

Anne Versloot

Vormgeving

Loes Opgenhaffen

Bestuur

Gert Jan van Wijngaarden (voorzitter)
Christine de Haan-Oudshoorn (secretaris/leden-administratie)
Jonathan Wolfswinkel (penningmeester)
Annemieke Karyotis-Van der Velden (VVNIA-dag en publiciteit)
Ilse van Oijen (VVNIA-dag)
Anne Versloot (Athena en publiciteit)

Nederlands Instituut in Athene
Makri 11
117 42 Athene, Griekenland
Tel. +30 210 92 10 760
Fax. +30 210 92 10 770
E-mail: nia@nia.gr
Website: www.nia.gr

GELUKZALIGE GEZICHTEN EN UITROEPEN VAN VREUGDE

VERSLAG VAN DE CURSUS GRIEKSE EPIGRAFIE OP HET NIA

Het is een van de meest populaire cursussen op het NIA, de cursus epigrafie. Ruim een week dompelen de deelnemers zich onder in de wereld van de antieke Griekse inscripties, *Abklatschen* én tussendoor een broodje gyros. Student Marit Koelen was dit jaar een van de gelukkigen. ‘Grappig was het moment dat we met de hele groep met onze rug naar de overweldigende resten van het Olympieion toe stonden om naar de letters op een steen te kijken.’

‘Inscripties in het wild’, dat was het thema van de cursus Griekse epigrafie die in de laatste week van januari gehouden werd aan het Nederlands Instituut in Athene voor masterstudenten van verschillende Nederlandse universiteiten. Deze intensieve cursus staat al een paar jaar op het programma van het NIA en wordt gegeven door prof. dr. Onno van Nijf (Oude Geschiedenis,

Rijksuniversiteit Groningen) en dr. Mathieu de Bakker (Grieks, Universiteit van Amsterdam). Met een groep van zestien enthousiastelingen, variërend van MA-studenten met beginners-Grieks tot promovendi, begonnen we op vrijdagochtend 25 januari aan de cursus, waarbij het transcriberen, lezen, vertalen en presenteren van inscripties centraal stond.

Tijdens de introductie in het NIA kreeg iedereen de foto van zijn of haar steen van de week uitgedeeld, waarbij de opdracht luidde: transcribeer de steen op je foto, vertaal de tekst en houd er een korte presentatie over. Na een introductiecollege gingen we op weg voor ons eerste museumbezoek, het Epigrafisch Museum, waar de eerste gelukkigen hun steen al in het echt konden aanschouwen. Dit resulteerde in gelukzalige gezichten en uitroepen van vreugde, een moment dat zich de rest van de week nog vele malen zou herhalen. Op vrijdagavond stond een bezoek aan de British School op het programma, waar de onderdirecteur (en geschoold epigraphicus) Robert Pitt met ons het avontuur van het maken van een *Abklatsch* aanging. Men neme voor het maken van een Abklatsch een steen met tekst, een stuk papier, water en een borstel van dassenhaar. Maak de steen nat, leg het papier eroverheen en zorg dat er geen luchtbelletjes meer

Tussendoor is er even tijd voor ontspanning

Mathieu de Bakker leest een inscriptie voor

tussen de steen en het papier zitten. Neem de borstel in de hand en sla met losse pols maar stevige grip op dit geheel. Doe je dit goed, dan trekt het papier in de letters van de steen en als je het papier vervolgens verwijdert, krijg je hierop een gedetailleerde afdruk van de inscriptie. Nadat alle studenten de mogelijkheid hadden gekregen om zelf met een borstel op een steen te slaan, gingen we terug naar het NIA, waar we voor het eerst die dag de tijd hadden om eens echt goed naar de foto te kijken die 's ochtends was uitgedeeld en vol enthousiasme te beginnen aan een eerste transcriptie van de tekst.

Inscripties in rotsen, poorten en zuilen

Op zaterdagochtend stond een wandeling over de zuidhelling van de Akropolis op het programma, en hier zagen we voor het eerst, maar zeker niet voor het laatst die week, inscripties in het wild. In het theater van Dionysos, in de rotsen, op poorten en in zuilen. Het is toch bijzonder overal om je heen letters te zien staan van vele honderden jaren oud. Vele inscripties verder – en na nog wat blije kreten van studenten die hun steen vonden op de Akropolis – was het tijd voor een korte lunchpauze. Heerlijke broodjes gyros werden genuttigd, waarna een wandeling over de Agora en een bezoek aan het Agora Museum volgden. Ondanks het regenachtige weer was het toch een historische sensatie om rond te lopen in het hart van het oude Athene, waar lieden als Perikles, Demosthenes en Sokrates ons eens zijn voorgedaan.

Een Abklatsch maken is nog niet zo eenvoudig

Een Abklatsch-borstel van dassenhaar is onmisbaar

Op zondagochtend kregen we van Onno van Nijf een college over funeraire epigrafie, met aansluitend een wandeling over de Kerameikos. Inmiddels regende het niet meer en scheen er een warm zonnetje, dus het was niet alleen interessant om over deze antieke begraafplaats rond te wandelen, maar ook nog eens heel aangenaam. Bij de oude Dipylon-poort vonden we een serie in steen gehakte namen, een klassiek Griekse vorm van graffiti misschien? Het bijbehorende Kerameikos Museum was ook zeker het bezoek waard. Later op de dag, tegen het einde van de middag, stond nog een bezoek aan het Akropolis Museum op het programma. Een prachtig museum met een indrukwekkende hoeveelheid klassieke beelden, stenen, zuilen en overige resten, een geweldig uitzicht

Tot 's avonds laat wordt er op het NIA doorgewerkt

op de Akropolis zelf, en natuurlijk veel inscripties. De zondagavond werd weer grotendeels in het NIA doorgebracht, werkend aan onze eigen opdracht.

Op maandagochtend maakten we een stadswandeling door Romeins Athene. Beginnend bij de Boog van Hadrianus, langs het Olympieion, de Romeinse Agora en de Toren van de Winden en eindigend bij de bibliotheek van Hadrianus, kwamen we vele inscripties in het wild tegen. Grappig was het moment dat we met de hele groep en masse met de rug naar de overweldigende resten van het Olympieion toe stonden om naar letters op een steen te kijken; de obsessie met inscripties was compleet. Na deze wandeling en een lunch met weer een heerlijk broodje gyros, brachten we een bezoek aan het Nationaal Museum. Hoewel een groot deel van het museum was afgesloten wegens geldgebrek, werd speciaal voor onze groep de bronsafdeling even opengesteld zodat we een aantal prachtige bronzen geïnscribeerde platen konden bekijken. Die avond werden er enkele lezingen georganiseerd in het NIA, in samenwerking met de universiteit van Athene, waarna een borrel werd gehouden. De rest van de avond werd weer in de bibliotheek doorgebracht.

Per bus en boot naar Eretria

Op dinsdagochtend gaf Mathieu de Bakker ons een college over taal en taalgebruik in inscripties, waarna de rest van de dag besteed kon worden aan het werken aan de opdracht. Bezoeken aan verschillende andere instituten voor het raadplegen van boeken die niet in het NIA aanwezig waren, was voor veel studenten de activiteit van deze dag. Na zo'n dag vol zelfwerkzaamheid stond voor woensdag een

excursie buiten de stad op het programma en het was fijn om even uit de bibliotheek weg te kunnen. We vertrokken per bus en boot eerst naar Eretria, waar we enkele archeologische opgravingen bezochten waardoor een aardig beeld ontstond hoe die klassieke stad georganiseerd is geweest. Hierna vertrokken we richting het haast paradijselijke heiligdom van Amphiareion in Oropos. Met een heerlijk zonnetje en in een aangename temperatuur wandelden we over het terrein, zochten we – zonder resultaat – genezing van onbekende ziekten in de oude tempel, bekeken we de antieke *klepsydra* (waterklok) van het heiligdom, en vertaalden we uiteraard ook nog een stuk of wat inscripties. Tegen het einde van de middag waren we terug in Athene en de rest van dag werd wederom besteed aan onze eigen opdracht, met als enige onderbreking een diner met de hele groep in een neonverlicht cafeteria met goedkope wijn, waar de kok ons verrukkelijke Griekse specialiteiten als moussaka, gyros, gevulde wijnbladeren en Griekse salades voorschotelde.

De donderdag werd gekenmerkt door stressende studenten die van hot naar her renden om boeken te raadplegen, details op te zoeken, hun steen toch nog één keer in het echt te bekijken, en vooral het schrijven aan de presentatie. Tot diep in de nacht werd er gewerkt aan het afronden van de opdracht en het opzetten van de presentaties die voor de volgende dag op het programma stonden. Hoewel een planning van zestien studenten die op één dag allemaal hun bevindingen moesten presenteren een lange zit beloofde, viel dit alleszins mee, omdat iedereen leuke en interessante feitjes en wetenswaardigheden wist te vertellen over zijn of haar steen. Na alle presentaties gingen we met de hele groep, inclusief docenten, uit eten. Als voorgerecht kwamen vele verschillende en heerlijke Griekse specialiteiten voorbij en ook het hoofdgerecht en het fruit na waren heel smakelijk. Om te vieren dat de week erop zat, de opdracht was ingeleverd en we nu toch echt vrij waren, werd er nog tot laat gepraat, gelachen en gedronken. Een stijlvolle afsluiting van een leuke, gezellige en leerzame week in Athene, waarna we de volgende dag moe, maar voldaan en vol nieuwe kennis huiswaarts keerden.

Marit Koelen

Marit Koelen volgt de Researchmaster Classical, Renaissance and Medieval Studies aan de Rijksuniversiteit Groningen, met als specialisatie Oude Geschiedenis. Zij schrijft een scriptie over gladiatorenspelen in Romeins Griekenland.

LANGS GRIEKSE TEMPELS EN THEATERS

DE VVNIA-LUSTRUMREIS 2012

In het lustrumjaar 2011 wordt door het bestuur van de VVNIA voorzichtig gesproken over het organiseren van een lustrumreis naar Griekenland voor haar leden. Een jaar later komt dit tot een concreet uitgewerkt plan en gaan bestuursleden Christine de Haan en Anne Versloot op pad met vijftien Vrienden.

Bij aankomst in Athene in de namiddag van 27 oktober voelde de zomerse warmte na de vrieskou in Nederland als een weldaad. Een avondwandeling voerde ons langs het mooi gerenoveerde Monasterakleion (waar de opgraving van de rivier de Eridanos zichtbaar gemaakt is onder glas), langs de bibliotheek van Hadrianus en de Romeinse Agora. Boven ons zagen we de verlichte Akropolis met de ingemetselde zuiltrommels, ook bekend als 'het Perzenpuin'. Het was een indrukwekkende eerste aanblik van de oude stad. Zondag 28 oktober was de 'ochi-dag', maar ondanks de parades waren de sites en musea open. Op de Griekse Agora bespraken we de bestuurlijke en staatkundige organisatie van Athene. Bij de tempel van Hephaistos – ook Thission genoemd vanwege de afbeeldingen van de avonturen van Theseus op de friezen en metopen – stelden we vast dat restauratie niet lang moet worden uitgesteld gezien de slechte staat van de zuilen. Even verderop, bij de opgraving van de staatsgevangenis, lazen we uit de *Phaido* van Plato over de indrukwekkende laatste uren van Sokrates. Daarna bezochten we

Christine de Haan vertelt over de laatste uren van Sokrates

De verlichte Akropolis met ingemetselde zuiltrommels

onder de deskundige leiding van gids Nikos Lanser de Akropolis en het nieuwe Akropolis Museum. Maandagochtend begon onze vierdaagse rondreis langs de archeologische sites van Korinthe en Epidauros met een waterhoos bij het kanaal van Korinthe, gevolgd door een ontploffende brandblusser in de bus. Het doortastende optreden van onze chauffeur Kostas behoedde ons voor verdere calamiteiten. Daarna verliep de reis vlekkeloos. Op de site van het oude Korinthe zijn, afgezien van het vroeg-Dorische Apolloheiligtom, vrijwel alleen resten van Romeinse bouwwerken te zien, en veel is momenteel wegens opgravingen en restauratiewerkzaamheden afgesloten, zoals de oude Peirene-bron. We bewandelden een authentiek stukje van de oude weg naar Lechaion, een van de havens van het oude Korinthe, en citeerden de apostel Paulus bij de Bema. Hoogtepunt van de dag was het optreden van Johan, die in het theater van Epidauros na moeizaam verkregen

De oude weg naar Lechaion, een van de havens van het oude Korinthe

Boven: Johan oefent zijn rede in het theater van Epidauros
 Midden: het Abaton in Epidauros
 Onder: het theater van Argos

toestemming zijn rede voor de gemeenteraad alvast oefende voor een heel geïnteresseerd publiek. In het Asklepios-heiligdom was een grondige restauratie aan de gang, naar de smaak van sommigen van ons iets te ingrijpend. Waar jarenlang slechts ruïnes te zien waren, zijn nu de Tholos, het Abaton en zelfs één zuil van de tempel van Asklepios weer opgericht en van blinkend wit marmer voorzien. In het kleine museum zijn nog de inscripties te zien van de wondergenezingen die de god Asklepios in dit heiligdom zou hebben verricht.

Een deel van de startlijn

Dinsdagochtend lag het theater van Argos in een stralende ochtendzon, bijna onzichtbaar in het landschap verscholen. Daar besteedden we aandacht aan de rijke historie van Argos, dat naast Tiryns en Mykene al een belangrijke Mykeense nederzetting was. Tijdens de Perzische oorlogen zou Argos een passieve, of volgens sommige bronnen zelfs een verraderlijke rol

Het stadion voor de Nemeïsche spelen

hebben gespeeld. De vermoedelijke oorzaak daarvan was volgens Herodotus de slag bij Sepeia en de brand in het bos van Argos, aangestoken door Kleomenes van Sparta, waardoor alle jonge mannen van Argos omkwamen. De slaven namen toen tijdelijk het bestuur van de stad over. Daardoor was deelname aan de oorlog tegen de Perzen op dat moment uitgesloten. Na een bezoek aan de burcht van Mykene en het nieuwe museum met bijzondere vondsten uit het paleis en de graven kwamen we in het heiligdom van Zeus in Nemea, centrum van de Nemeïsche spelen. Dicht bij de site en het museum ligt het stadion. Een deel van de startlijn is nog zichtbaar, en in het museum is een reconstructie van het gebruik van het startmechanisme te zien. Een lange busrit voerde ons naar Olympia door een schitterend landschap, maar met nog heel duidelijke sporen van de verschrikkelijke bosbranden die in 2009 een groot deel van de Peloponnesos hebben verwoest. De avond in het aan de rivier de Kladeos gelegen hotel met schitterend zwembad brachten we dankzij het heerlijke diner en de Agiorgitiko-wijn meer door in

de geest van Dionysos dan van de Olympische Zeus. Na de bezichtiging van de site van het antieke Olympia en het bijbehorende museum (met o.a. de schitterende sculpturen van de tempel van Zeus en de beroemde Hermes van Praxiteles) zetten we onze reis voort naar de overkant van de Korinthische golf. Niet over de nieuwe brug, maar met de goedkopere veerpont. We maakten een lunchstop in Naupaktos (later bekend als Lepanto), waar in de Peloponnesische oorlog Sparta door de Atheners werd verslagen. In 1571 vond hier de beroemde zeeslag tegen de Turken plaats. In Delphi werden we gastvrij ontvangen in hotel Varonos door eigenaar Giannis.

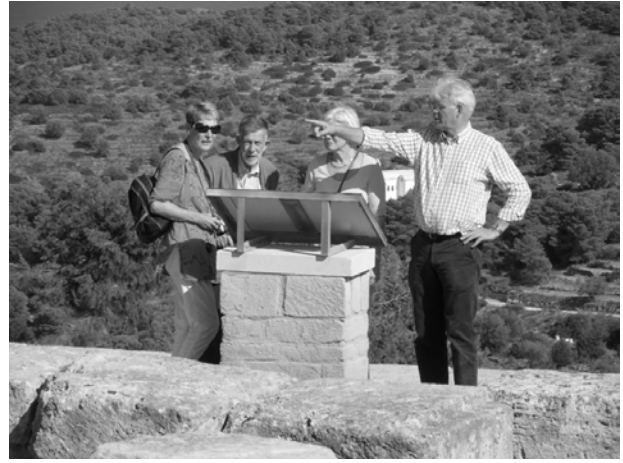
Bij de Kastalische bron

In Delphi bezochten we vanwege een lichte regen 's morgens eerst het museum, een aanrader. We waren daar vrijwel de enige bezoekers. In het heiligdom van Apollo mochten we zowaar twee koorliederen uit *Oidipous* van Sophokles geheel reciteren zonder door de Griekse bewaakster te worden onderbroken – volgens Theo omdat ze 'kwaliteit' herkende. Bij

Grafmonument op de Kerameikos in Athene

de Kastalische bron werden nog enkele gedichten voordragen. Tijdens de busrit naar het klooster Hosios Loukas bereidde Josée ons voor op de Byzantijnse kunst en de architectuur en de fresco's van het klooster. Vrijdagochtend wandelden we, terug in het drukke Athene, naar de Kerameikos, waar twee poorten toegang gaven tot het antieke Athene en waar zich prachtige grafmonumenten bevonden buiten de stadspoorten. In situ lazen we de lijkrede die Perikles heeft gehouden ter ere van de in de Peloponessische oorlog gesneuvelde soldaten, overgeleverd door Thukydides en bekend geworden als toonbeeld van democratie. Helaas staakte toen de metro die ons naar het Nationaal Museum moest brengen, en dus formeerden we heel snel een wandel- en een taxi-groep om niets van het programma te hoeven missen. In de namiddag werden we op het Nederlands Instituut verwelkomd door directeur Kris Tytgat. Er werd met verve door de Vrienden gediscussieerd over het wel en wee van het NIA. Tot slot bewonderden we het prachtige neoklassieke

Deelnemers discussiëren bij het heiligdom van Aphaia op Aigina

pand waarin het NIA sinds 2000 is gehuisvest. Voor zaterdag stond een tocht naar Aigina op het programma, door een strakblauwe hemel en een stralende zon een geweldige afsluiting van onze reis. Bij de tempel van Aphaia vertelde Anne ons over de spectaculaire vondsten van de tempelsculpturen uit het reisverslag van Charles Cockerell. Op de foto discussiëren deelnemers over bouwkundige en technische elementen bij het heiligdom van Aphaia. Zondag was er nog tijd voor een bezoek aan het Olympieion, een aantal Grieks-orthodoxe kerken en voor liefhebbers het Keramiekmuseum in de Tsistaraki-moskee of de vlooiemarkt in Monasteraki. Het was een mooie laatste dag van een geslaagde reis.

Christine de Haan-Oudshoorn

Christine de Haan-Oudshoorn is bestuurslid van de VVNIA, ze was docent Klassieke Talen op het Magister Alvinus in Sneek en dit najaar begeleidt ze, samen met archeoloog Winfred van de Put, een docentencursus in Griekenland.

EEN HEILIGDOM VAN INTERREGIONALE ALLURE

NIEUW ARCHEOLOGISCH PROJECT IN KARYSTOS-PLAKARI

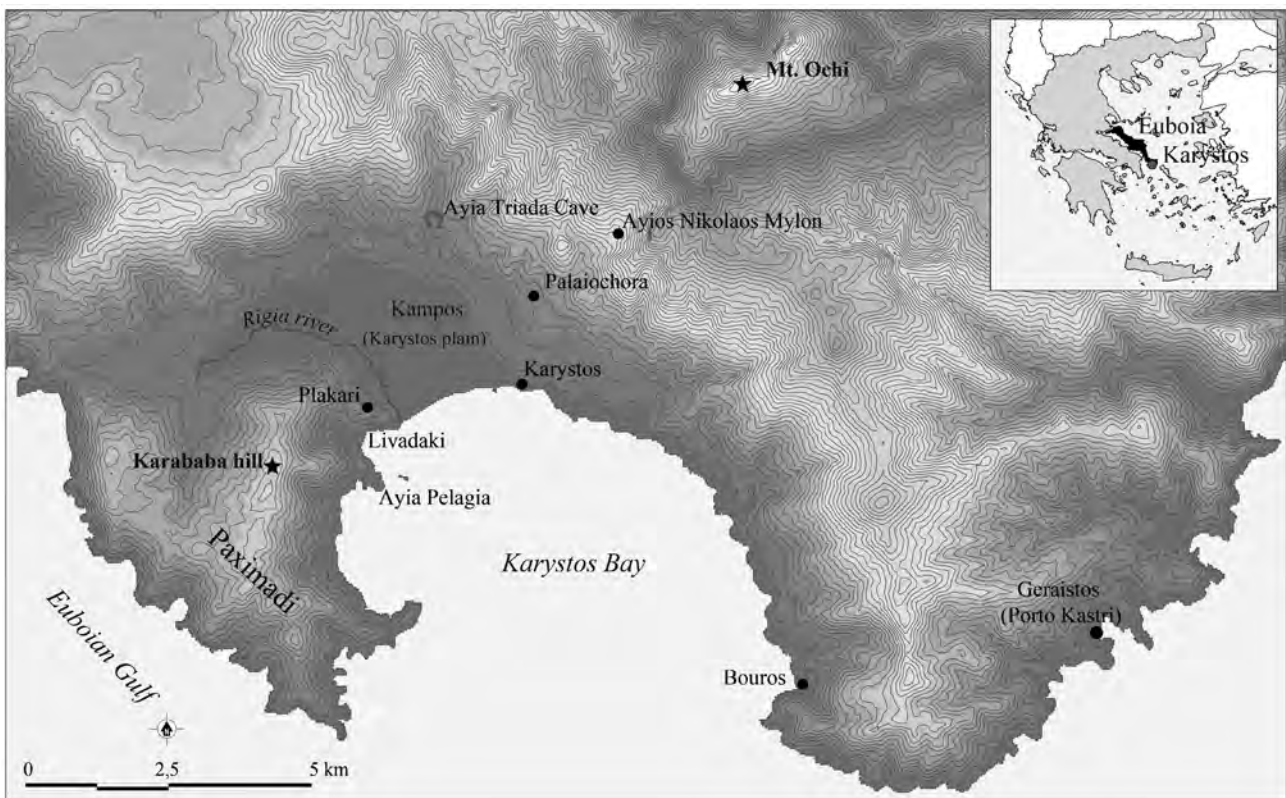
Een belangrijke functie van het Nederlands Instituut in Athene is om Nederlandse onderzoekers te ondersteunen bij hun (veld-) onderzoek in Griekenland. In 2010 zijn archeologen van de Vrije Universiteit in Amsterdam in samenwerking met de Griekse archeologische dienst een meerjarig, multidisciplinair onderzoek begonnen dat zich richt op de belangrijke maar bedreigde site van Plakari in het zuiden van het eiland Euboia. Jan Paul Crielaard, die het project leidt, doet verslag van de eerste bevindingen, die ronduit verrassend zijn.

Euboia is na Kreta het grootste eiland van Griekenland (afb. 1). Het speelt een belangrijke rol in de Vroege IJzertijd, die de opmaat tot de Klassieke periode vormt. Chalkis, Lefkandi en Eretria op het midden van het eiland zijn alle archeologisch goed onderzocht. Dat geldt niet voor het zuiden van het eiland, waar

in de oudheid de polis Karystos lag, niet ver van de moderne stad die dezelfde naam draagt.

Zuid-Euboia ligt aan een knooppunt van zeeroutes. Aan de ene kant heeft het direct toegang tot de Cycladische archipel, waarbinnen schepen door middel van *island hopping* de Egeïsche Zee kunnen oversteken. Aan de andere kant bevindt het zich aan het uiteinde van de Euboïsche Golf. Deze zee-engte tussen Euboia en het vasteland biedt over een lengte van bijna 200 km een beschutte doorvaart richting Midden- en Noord-Griekenland.

Het zuiden van Euboia heeft in feite meer gemeen met de nabij gelegen Cycladen dan met de meer noordelijke delen van het eiland. Net als op de Cycladen wordt het landschap gedomineerd door schist- en marmergesteenten en is de harde wind een bepalende factor. Het zuiden van Euboia wordt gescheiden van de rest van het eiland door een bergmassief met de berg Ochi als hoogste punt (ca. 1400 m.). Hierdoor wordt de communicatie over land sterk bemoeilijkt en is de Karystia als bijna vanzelf op de Egeïsche Zee en de eilanden gericht. Misschien niet toevallig is 'Karystos', ondanks de mannelijke uitgang op *-os*, een vrouwelijk woord (ἡ Κάρυστος) – iets wat ook voor de meeste Griekse eilanden geldt. Karystos vormt als het ware een eiland op een eiland.

Afb. 1. Kaart van Zuid-Euboia. Na Kreta is Euboia het grootste eiland van Griekenland

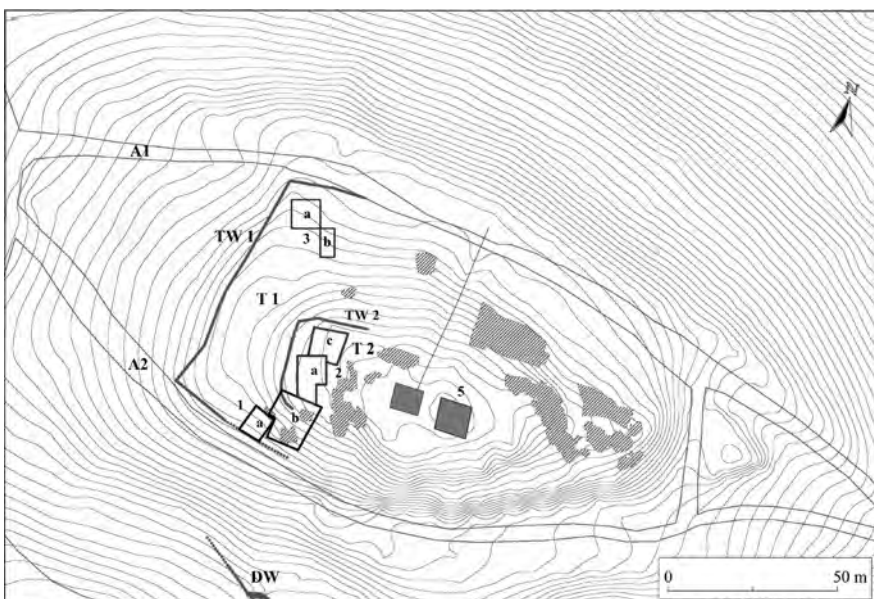
Afb. 2. De heuvel die lokaal bekend is als Plakari – luchtfoto die dit jaar met een quadcopter is gemaakt

Tot nu toe zijn in Zuid-Euboia vooral surveys verricht. Uit deze oppervlakteverkenningen blijkt dat de streek bewoond is tijdens de overgang van het Neolithicum naar de Vroege Bronstijd (ca. 3200 v.Chr.) en in de Midden Bronstijd, maar niet in de Late Bronstijd (ca. 1600 – 1075 v.Chr.). Dat is opmerkelijk, omdat er in Lineair B documenten uit het Myceense paleis in Thebe melding wordt gemaakt van een plaats die karu-to heet en die met Karystos geïdentificeerd wordt. Mogelijk gaat het dus om een andere plaats met die naam. Surveys laten verder zien dat de Karystia in de

Vroege IJzertijd weer bewoond wordt. De enige en eeuwenlang belangrijkste site is te vinden op en rond een heuvel aan de noordwest kant van de Golf van Karystos. Deze heuvel is lokaal bekend als Plakari (afb. 2). Tot de vroegste vondsten behoort een bronzen kledingspeld uit de 11de eeuw v. Chr. (fig. 10 c). Op de top van de 85 meter hoge heuvel zijn twee in de rots uitgehakte nissen te zien, wat wijst op de aanwezigheid van een heiligdom. Plakari is waarschijnlijk de locatie van het vroege Karystos, dat in de ‘Scheepscatalogus’ in Homerus’ *Ilias* (2.539) als een van de zeven steden op Euboia genoemd wordt.

Karystos ontwikkelt zich in de 7de en 6de eeuw tot een redelijk belangrijke stadsstaat. Op de Plakari-heuvel is een deel van een monumentale muur te zien, die gebouwd is in zogenaamd polygonaal verband. Deze bouwstijl is karakteristiek voor verdedigingsmuren uit de Archaische periode. Dit sluit aan bij informatie uit Herodotus (6.99.2), die verhaalt dat de Perzen in 490 de stad belegeren en het ommeland plunderen,

Afb. 3. Hoogtelijnenkaart Plakari met daarop aangegeven de vindplaatsen en antieke resten

Afb. 4. Opgravingen op de zuidhelling

waaruit kan worden opgemaakt dat Karystos al voor 490 een verdedigingsmuur bezit. Karystos moet zich overgeven en wordt gedwongen mee te vechten aan de kant van de Perzen. Na de overwinning op de Perzen wordt de Karystia als vergelding twee keer door Griekse troepen geplunderd en wordt het min of meer onderworpen door Athene. In de loop van de 5de en 4de eeuw krabbelt het langzaam op en ontwikkelt zich een nieuwe hoofdkern in Palaiochora aan de andere kant van de kustvlakte (niet ver van de heuvel waarop nu een kruisridderskasteel te zien is).

Op een heuveltop

In het najaar van 2009 benaderde Jan Paul Crielaard collega's van de 11de Ephorie, de afdeling van de Griekse archeologische dienst die voor Euboia verantwoordelijk is, met het voorstel een gezamenlijk archeologisch project te beginnen in Plakari. Er zijn twee belangrijke motieven om archeologisch onderzoek uit te voeren. Ten eerste is er nog weinig bekend over Zuid-Euboia, zeker in vergelijking tot de plaatsen op het midden van het eiland of omliggende gebieden, zoals Attica of de Cycladen. De strategische ligging van Karystos en de Karystia geven alle reden om aan te nemen dat dit gebied een belangrijke rol speelde in de geschiedenis van het vroege Griekenland. Ten tweede wordt Plakari bedreigd vanwege de 'ontwikkeling' van het gebied ten behoeve van vakantiehuizen. In de jaren zeventig van de vorige eeuw is een deel van de heuvel bouwrijp gemaakt door met bulldozers wegen aan te leggen. Daardoor zijn antieke terrasmuren aangetast of verdwenen, wat weer erosie in de hand werkt; hierdoor stortten muren verder in en spoelen archeologische lagen weg. In 2011 is door inspanning van collega Maria Kosma in elk geval een groot deel van de heuveltop overgedragen aan de gemeente Karystos en daarmee beschikbaar gekomen voor systematisch archeologisch onderzoek.

Het doel van het Plakari Project is de bewoningsgeschiedenis van Plakari te onderzoeken, met speciale aandacht voor het heiligdom dat zich op de heuveltop bevindt. Votiefgeschenken en andere objecten die bij cultushandelingen gebruikt zijn, kunnen informatie geven over de aard van de cultushandelingen (specifieke offers, rituelen en votiefpraktijken, zoals het bewust breken van voorwerpen), de groepen uit de bevolking die daarbij betrokken waren, en de ontwikkeling van de cultusgebruiken. De vondst van de eerder genoemde kledingspeld uit de 11de eeuw v.Chr. wijst erop dat dit heiligdom tot een kleine groep van heel vroege, Griekse cultusplaatsen behoort. Het project is multidisciplinair van opzet om zoveel mogelijk facetten van de nederzetting en cultus aan het licht te brengen.

Ingekraste Nike-inscriptie

Kort na de eerste gesprekken werd met steun van het Nederlands Instituut in Athene hetzelfde jaar nog een aanvraag gedaan voor een veldonderzoek. In 2010 werd ter plekke een hoogtelijnenkaart en een digitaal

Afb. 5. Hestiatorion met open ruimte

Afb. 6. Inventaris *hestiatorion*; de aardewerken potten hebben veelal te maken met eten en drinken

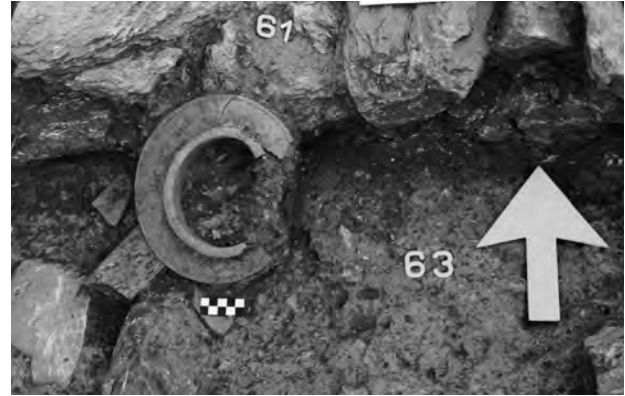
3D-model van de heuvel gemaakt. Hierop werden ook de bekende vindplaatsen aangegeven en antieke resten die aan het oppervlak zichtbaar zijn (zie afb. 3). Op de westelijke helling bevinden zich twee grote terrasmuren, waarvan de een mogelijk het heiligdom begrenst, terwijl de andere een kleiner gebied definieert dat toegang geeft tot het gedeelte van de top waar zich de rots en nissen bevinden.

Van 2011 tot 2013 vonden de eerste van in totaal vijf geplande opgravingscampagnes plaats (afb. 4). In de noordwesthoek van Terras 1 (afb. 3: 3) werden twee ruimten opgegraven, die behoren tot een gebouw met een opslagfunctie, te oordelen naar de vondst van in totaal 5.500 scherven van amforen uit de 4de eeuw v. Chr. Hoger op de heuvel, op Terras 2, werden de resten blootgelegd van een gebouwtje van ongeveer 4,5 bij 6 m (afb. 5). Het is waarschijnlijk door brand verwoest, waardoor de inventaris compleet bewaard is gebleven. Langs de noordmuur bevonden zich stenen platen, die als planken of lage tafels gediend hebben, met daarop en naast aardewerken potten, waarvan vele nog intact waren (afb. 6). De meeste hebben te maken met eten en drinken. Sommige zijn voorzien van ingekraste letters, zoals een monogram bestaande uit de letters

A en Π, mogelijk een verwijzing naar of Apollo of een eigennaam. Aan de binnenkant van een andere drinkschaal was de naam Nike geschreven (afb. 7); kennelijk was net voor de verwoesting een overwinningsfeest gevierd.

Afb. 7. Drinkschaal met Nike-inscriptie

Afb. 8. Bronzen voorwerp, misschien wel een nekversiering

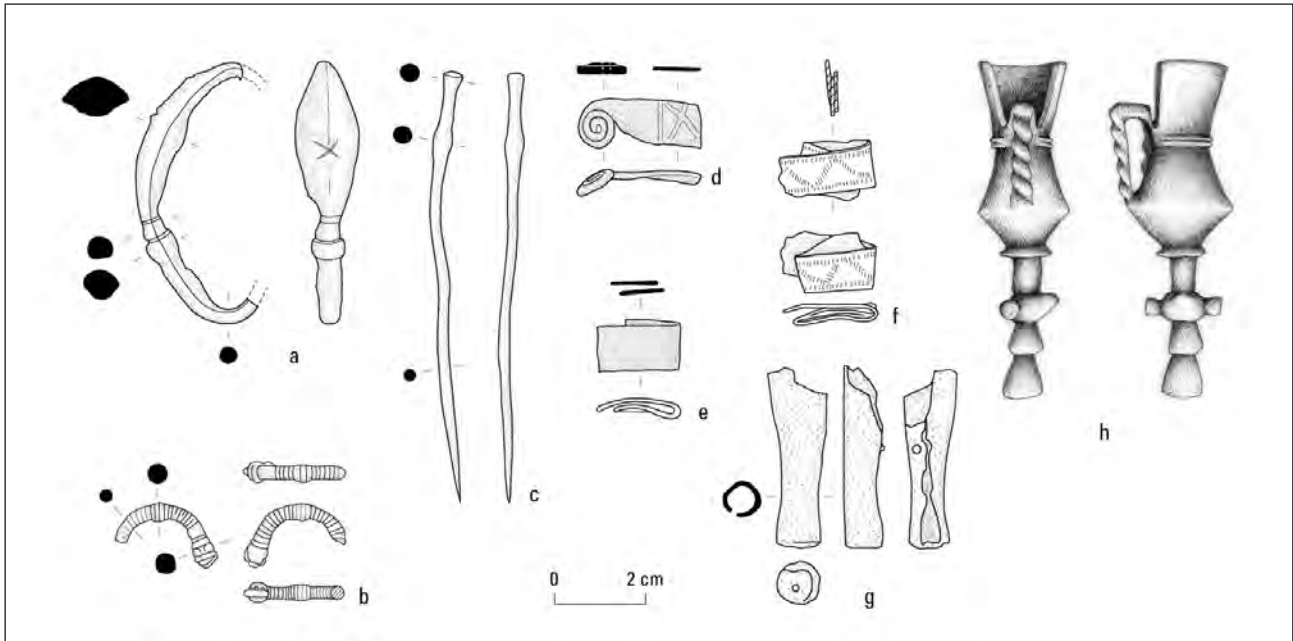
Behalve aardewerk bevatte het gebouw veel metalen voorwerpen, zoals bronzen sieraden en een groot object van brons, waarvoor tot nu toe geen parallellen gevonden zijn (afb. 8). Het lijkt op een soort nekornament, dat aan de achterkant een sluiting heeft en een inscriptie draagt, waarmee het voorwerp als 'heilig' aangeduid wordt. Het eet- en drinkgerij, in combinatie met de aanwezigheid van een haard, maakt het mogelijk het gebouw te interpreteren als een *hestiatorion*, een 'haardgebouw' voor rituele maaltijden (een term die voortleeft in het moderne woord *estiatorio* voor restaurant). De meeste vondsten dateren uit het midden van de 4de eeuw v. Chr.

Ten zuiden van het gebouwtje ligt een open ruimte met kistvormige structuren, die mogelijk met cultushandelingen te maken hebben. Hoewel dit deel niet veel vondsten opleverde, werden er wel een bronzen beeldje van een paard aangetroffen (afb. 10) en een ijzeren zwaard met vlak daarbij een terracotta rammelaar in de vorm van een vogel.

In 2013 is in het overgebleven deel tussen het *hestiatorion* en Terrasmuur 2 (fig. 3: TW2) opgegraven. Hierbij kwamen muren en offerplaatsen aan het licht, die teruggaan tot de 6de v. Chr. Ook Terrasmuur 2 dateert waarschijnlijk in deze periode, waarmee de staande architectuur aanmerkelijk ouder is dan aanvankelijk gedacht.

Resten van dierenoffers

De helling ten zuiden van Terras 2 werd van de 11de tot en met 6de eeuw gebruikt om 'cultusafval' te deponeren. Tot nu toe zijn zo'n 29.000 scherven geborgen, die erop wijzen dat er veelvuldig religieuze feestmalen plaatsvonden. De meer dan 26.000 dierenbotfragmenten kunnen gezien worden als resten van dierenoffers. Analyse door archeozoöloog dr. Maaïke Groot leert dat het vooral om schapen gaat

Afb. 10. Metaalvondsten, c: bronzen kledingspeld uit de 11de eeuw v.Chr.

en in mindere mate rund, varken en hond. Ongeveer 18% van het bot is verbrand, waarbij het vaak om schenkel, heiligbeen en staartbeen gaat. Dit sluit aan bij wat antieke teksten en afbeeldingen suggereren: deze achterdelen van het dier werden op het altaar verbrand en zo aan de goden geofferd, terwijl de rest door de aanwezigen werd opgegeten. De in totaal 40 ijzeren messen zijn mogelijk voor het slachten van de offerdieren gebruikt.

Verder zijn honderden 'kleinvondsten' opgegraven. Voor een deel gaat het om kledingspelden, ringen, diademen en andere sieraden van brons, ijzer en goud (afb. 9). Uit antieke teksten weten we dat huwbare meisjes kleding en sieraden aan bepaalde godinnen wijdden voor een gezegend huwelijk of huwelijksbed. Misschien is deze categorie vondsten hiermee te associëren. Terracotta beeldjes van dieren (hond, paarden, runderen, vogels) kunnen als ex voto's gezien worden, wellicht voor Artemis, de zuster van Apollo.

Het aardewerk dat uit de Protogeometrische en vooral Geometrische periode stamt, laat een piek in cultusactiviteiten zien rond het midden van de 8ste eeuw v.Chr. Opmerkelijk is dat, naast veel aardewerk van lokale makelij, er ook potten zijn afkomstig uit centraal Euboia, Athene en Attica, de Cycladen en zelfs het oostelijk deel van de Egeïsche Zee. Dit beeld kan

verder worden aangevuld met behulp van andere vondsten, waarvan sommige uit Noord-Griekenland, West-Anatolië en Rhodos komen. Kennelijk had het heiligdom in Plakari al vroeg een interregionale allure, die het misschien te danken had aan zijn strategische ligging aan een kruispunt van zeeroutes.

Jan Paul Crielaard

Jan Paul Crielaard (1964) is universitair hoofddocent Mediterrane Archeologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij was van 1991 tot 1993 plaatsvervangend directeur van het Nederlands Instituut in Athene.

Voor meer informatie: www.plakariproject.com

Afb. 9. Vondst van bronzen paardje

HET ROOD EN HET ZWART

ROERIGE TIJDEN IN GRIEKENLAND

Schrijfster Franca Treur wilde een tijd in het hart van de Griekse crisis doorbrengen, om te zien wat dat is. Ze was niet van plan er meteen iets mee te doen, maar toen ze eenmaal in Athene was veranderde ze van gedachte. Dit essay, door de auteur deels op het NIA geschreven, is het resultaat. ‘Vanuit een Atheens souterrain, in afwachting van een jaarlijkse, traditioneel gewelddadige parade.’

Willem Brakman heeft een café een keer ‘een warme borst voor de vervolgte’ genoemd, en daar moet ik aan denken, terwijl ik mijn jas uitdoe en me verheug op iets heets om te drinken. In Athene zijn de cafés een afdak tegen de zon, ik zoek er beschutting tegen de wind. De mensen aan de tafeltjes kijken vreemd op, vrouwen gaan hier niet in hun eentje uit. Maar dit keer heb ik er geen last van, ik heb al van een paar andere dingen last: snot (en waar ik dat

laat), koorts, zere voeten, het zijn in een nette buurt. Ik kies een plek bij een mandje papieren servetten. Het is november, en er heerst iets. ’s Morgens kun je met korte mouwen de deur uit, halverwege de middag zakt de temperatuur soms met een graad of tien. Omdat de metro’s om veiligheidsredenen niet rijden, heb ik alles lopend gedaan. Eerst naar de Technische Universiteit, waar vanmorgen met kransen en rode anjers de gevallenen werden geëerd van het studentenprotest in 1973. Het was een revolutie die met tanks de kop in werd gedrukt. Maar het wordt door de Grieken gezien als het begin van het einde van de dictatuur. Na de ceremonie bij de universiteit is er altijd een parade vanuit het centrum naar de Amerikaanse ambassade (omdat de VS ervan werden verdacht het kolonelsregime te steunen). Dat had ik op een website gelezen. Dus begon ik aan de lange tocht van de Technische Universiteit naar het centrum, en van het centrum langs banken en ministeries en allerlei andere ambassades naar de Amerikaanse. Het is een kolos van een gebouw, voor zover ik het kon zien, want vijftien lange donkerblauwe ME-bussen schermde het af van de straat, strak tegen

Grieken demonstreren tegen nog een bezuinigingsronde (waarover het parlement op dat moment stemt). Parlementsleden die de demonstranten steunen laten zich hier even zien

De sfeer wordt grimmig, er worden brandbommen gegooid

elkaar aan geparkeerd. Verder zag ik lange rijen militairen en agenten, leunend op hun schild. Maar geen demonstranten.

Ik ben altijd de eerste bij een demonstratie. Ik lees op de site *'strikes and protests'* dat ze om 12 uur beginnen en ik ben er om 12 uur. Staat er 5 uur, dan ben ik er om 5. Over het tijdstip bij de ambassade stond niks vermeld en volgens een agent ben ik nu een paar uur te vroeg. Ik ben deze chique wijk in gelopen, heb langs de dure winkels geslenterd en wil het liefst in bed gaan liggen. Iemand vertelde me eens dat ze na een lange dag lopen bij de receptie van haar hotel om een teiltje had gevraagd. Ze installeerde zich in een leunstoel op haar kamer, voeten in de teil, water, badzout, kussentje in de rug, en viel in slaap. De volgende ochtend werd ze wakker met de vellen aan haar voeten. De les: heb nooit te veel medelijden met jezelf.

Een dubbele rij ME'ers

Mijn thee wordt gebracht. Drie euro voor een middelgroot kopje water met een gewoon zakje Twinings, vind ik duur. Maar het is niet duur als je

bedenkt wat ik daar allemaal voor krijg: een toplocatie (vlak bij de ambassade), uitzicht op de deur, een hoog panoramaraam dat uitkijkt op straatniveau, omdat het café half onder de grond zit. Er komt zelfs melkachtig zonlicht binnen, wat het mooiste is van alle soorten licht, zij het niet veel en niet aan mijn kant. Op de achtergrond iets prettigs met violen. Ik merk dat ik gespist ben op het geluid van buiten. Hoe ver draagt het gedreun van tienduizenden marcherende en scanderende mensen? En hoe is dat als je onder de grond zit? Een vrouwelijke agent komt ons café binnen. Ze wil even naar de wc en dat mag. We moeten allemaal uren doden. Die ambassade komen ze echt nooit in. Eerst moet je voorbij de dubbele rij ME'ers, dan voorbij de bussen, de ME'ers achter de bussen. Dan is er nog een hek, waarachter een ander hek, waarachter een muur, enzovoort. Het is een van de zwaarstbewaakte ambassades, omdat er altijd gedoe is. De ultra-linkse 17 november-beweging heeft er zelfs wel eens raketten op afgevuurd. De laatste was in 2007. Er was op de Eagle gemikt, het embleem van de

Amerikanen, maar de raket ging door een raam er net boven, en landde in de wc van de ambassadeur. Tijdens mijn voettocht gingen rolluiken van winkels voor mijn neus naar beneden. Conciërges van banken, hotels en overheidsgebouwen plaatsten houten of stalen beschermplaten voor puin en ramen. Ik weet niet wat ik ervan moet denken. Tot nu toe waren de demonstraties die ik bijwoonde tamelijk vredig geweest, op eentje na, op de avond dat er gestemd werd over het laatste bezuinigingspakket. Die avond heeft de ME het plein voor het parlement met waterkanonnen leeggeveegd, nadat er met vuurwerkbomen en molotovcocktails naar ze was gegooid. Hoewel ik rustig ergens aan de zijkant stond te schuilen voor de regen, kwam ik opeens in de achterste rijen terecht, die waar de ME'ers op mepten. Ik zag demonstranten over het wegdek slieren, maakte kennis met traangas: snot, tranen, met de schrik vrij.

'If you see black, it's bad'

Het verkeer in Kolonaki. Een dame in een vleermuisjas, grote zonnebril (Gucci, Armani, Prada?) met de resultaten van een *shopping experience*. Net Femke Halsema toen ze nog lang haar had en als ze kwaad kijkt. Een meisje op nieuwe Uggs, muziekje in de oren. Twaalf politieagenten op zes brommers. Dertiger in maatpak met bruine laptopkoffer en 'n frappuccino. Twee mannen – spencers, zonnebrillen – omhelzen elkaar als lang verloren vrienden. Ik voel me ongemakkelijk in deze wijk, met de betere winkels en de dure restaurants, waar de bankiers en de politici hun vaste tafeltjes hebben. Waar ongetwijfeld een aantal mensen woont van de Lagardelijst van welgestelde belastingontduikers. Door hier een thee te bestellen, waar zelfs het meubilair kijkt alsof er niks aan de hand is, help ik mee deze crisis-immune enclave in stand te houden. De agente zit al een kwartier op de wc. Oefent ze voor de spiegel een paar kordate gebaren, repeteert ze de instructies? *Whatsappt* ze met haar minnaar? ME'ers moeten altijd wachten. Hoe kweken ze spieren? Bij het leggen van de bloemen vanmorgen, verstoorde een groep neo-nazi's de ceremonie. Van tevoren hadden ze al gezegd dat ze dat gingen doen en ze hielden woord. De ceremonie is hun te links. Volgens de annalen heeft de studentenrevolutie 24 doden gekost. De Gouden Dageraad zei gisteren dit getal te betwijfelen en vroeg om namen van de slachtoffers. Die worden nu door links getwitterd. Omdat ik vroeg was vanmorgen, heb ik iedereen het hek zien binnenkomen. Ook jongens met

zwarte jassen, zwarte baarden, zwarte ogen. Mooie gespierde jongens om te zien, en ik had eigenlijk niet aan neo-nazi's gedacht (dacht dat die kaal waren). Tot een nette heer op leeftijd een krans legde en die jongens opeens met spreekkoren begonnen. Een Griek legde me uit: *if you see black, it's bad*. Maar ook de antifas dragen zwart, de leden van de anarchistische motorclub dragen zwart, en driekwart van de communisten draagt zwart. Het kleurt ook zo mooi met het rood dat zowel door alle soorten links als door extreem-rechts wordt gebruikt op spandoeken, vlaggen en muren. En dan de gesloten rijen tijdens de protestmarsen. De communisten hebben consequent de armen in elkaar gehaakt, maar ook alle smaken democraten, socialisten en anti-groeperingen lopen hier in nette brede rijen, met de vlaggen hoog. Onwillekeurig denk je aan het lied van de SA: *Die Fahne hoch, die Reihen fest geschlossen*. Maar die dingen had de SA destijds afgekeken van de sociaal-democraten, zodat je kortom kunt stellen dat symbolen van viriliteit en solidariteit door willekeurig welke politieke ideologie worden ingezet om de mensen er enthousiast voor te krijgen.

De Gouden Dageraad werft leden onder de werklozen, die kunnen kiezen tussen thuis uit hun neus eten en zich miserabel voelen, of tot een *winning team* behoren, een belangwekkende taak krijgen als bodyguard, voedsel verstrekken aan vrouwen die op hun moeder lijken, marcheren en molesteren voor de goede zaak, onder het eendrachtig zingen van het Griekse volkslied of iets van een *white power-band*, met het aanlokkelijke einddoel van een blanke natie, zodat het ook weer veilig wordt op straat.

Openlijk racistisch

Ik moet bekennen dat ik een zwak heb voor een paar van die symbolen: het rood, het zwart, het zingen, het marcheren, de vlaggen, de spieren. Ik hield ook van *uptempo* zingen in een bomvolle kerk, wat in mijn gemeente helaas nooit gebeurde. Ik hield van de duidelijkheid over wat goed was en wat fout. Wat ik maar wil zeggen, als die dingen je aantrekken, is het echt te hopen dat je bij de goede groep terecht komt, en hoe vaak gaat zo'n keuze, zeker op jonge leeftijd, niet toevallig? Overigens, toevallig of niet, je blijft uiteraard volledig verantwoordelijk, en de Gouden Dageraad is een groepering die migranten uit hun huizen sleurt en molesteert (ook vrouwen en kinderen), ervoor zorgt dat ze hun banen (voor zover ze die hebben) afstaan aan echte Grieken, en voorkomt dat ze Griekse ziekenhuisbedden bezet houden.

Het Syntagmaplein is schoongeveegd door de politie, met waterkanonnen en traangas. Deze communisten hergroeperen zich en gaan naar het plein terug

Verder organiseren ze bloedige klopjachten onder het toezicht van de politie (die blij is met een bondgenoot tegen extreem links) en die niet de daders, maar de donker getinte slachtoffers arresteert. Ook de regering wordt openlijk racistisch. Van Samaras zijn uitspraken van voor de verkiezingen berucht over migranten die zijn land ‘veroveren’. De soepkeuken aan de Sofokleousstraat deelt om 12 uur soep uit aan arme Grieken, betaald door de staat. Migrantengroepen kunnen om 3 uur terecht en krijgen soep van de kerk. Racistische taal, en massale arrestaties van migranten zonder papieren, operatie Xenion Zeus genoemd, is openlijk meehuilen met de fascistie. Wat ik niet begrijp is dat de algemene rancune niet gericht is tegen de multi zulti zijlards. Alles in Athene zit onder de graffiti, maar niet in deze wijk. De Bentleys en de Maybachs worden niet bekrast, de extreem luxe jachten liggen onbeveiligd in de havens. Niemand gaat met een pistool naar de nummers 1 tot en met 10 van de Lagarde-lijst. Rijken worden gezien als mensen die handig gebruik hebben weten te maken van het

systeem. De *malakes* hebben hier een donkere huid. Eindelijk komt de agente van de wc af. Met neergeslagen ogen loopt ze naar de uitgang, haar wangen brandweer-rood. Heeft ze soms gehuild, of zie ik iets wat er niet is? Het is een vraag die ik me vaker stel. Wat zie ik en wat wil ik zien? Voor welk verhaal kom ik? Toen ik mijn reis naar Athene boekte, deed ik dat om een tijdje in het hart van de Europese crisis te zijn. Hoe ziet dat eruit? En ook: wat staat ons wellicht in Nederland te wachten?

Een gezamenlijk ‘onze vader’

Ik huur een kamer op de rand van de toeristenwijk. Alles is er aangeveegd en *nice*. Het is *off-season*, de zaken zijn weleens beter geweest, maar niemand praat er over de crisis. Vraag je iemand naar de demonstraties bij het parlement, dan begrijpen ze je vraag niet. In de toeristenwijk is het *zero-tolerance* voor de migranten met hun supermarktkarretjes oud ijzer. Er liggen geen mensen op stukken karton. Iedereen ruikt nog fris omdat hij zich kan douchen.

De stroom valt er niet uit als de elektriciteitsbedrijven staken. Het vuil wordt er nog gewoon opgehaald. Maar dat is niet het verhaal waar ik voor kom. Eén metrohalte verderop is het plein waar de demonstraties zijn, en mijn kennismaking met de crisis gebeurde daar. Bijna honderdduizend verontwaardigde mensen riepen als een gezamenlijk ‘onze vader’, dat ze het niet meer wilden, nóg meer bezuinigingen. Je weet niet wat je hoort: zoveel kelen tegelijk die het kapitalisme doodverklaren. De energie en het vuur dat daar vanafstraalde, maakte me op slag jaloers. Ik wilde erop inpluggen, mezelf eraan opladen. De Grieken laten weten dat hun strijd een rechtvaardige is, en ook de mijne. Dus kwam ik elke demonstratie weer, met een nogal romantisch beeld van solidariteit. Een nerd van een Griek die onderzoek doet naar oude advertenties van technische apparaten zei dat de crisis de mensen dichter bij elkaar brengt. ‘Ik heb nog nooit zoveel seks gehad als nu.’ En ik had nog nooit zoveel saamhorigheid en actiebereidheid op één plein gezien. Het lukte me niet die hoeveelheid mensen en vlaggen voor te stellen op de straten van Den Haag. Nu kent Griekenland een lange traditie van demonstreren, met in dit soort toptijden wel een paar manifestaties per week, de kleintjes niet eens meegerekend. Daardoor ziet het er ook zo goed geolied en esthetisch verantwoord uit. Vandaar ook wellicht dat het op de regering al minder indruk maakt dan op mij. Ik ben op dit moment gegrepen door de prachtige roman *Stoner* van John Williams. Over een boerenzoon die, tegen de verwachting en de wens van zijn ouders in, docent Engels wordt aan een universiteit. Als hem in 1917 wordt gevraagd om net als zijn collega’s

in Europa tegen de Duitsers te gaan vechten, valt de keuze om wel of niet naar het front te gaan hem buitengewoon zwaar. Hij sluit zich een paar dagen op in zijn kamer, worstelend met zijn beslissing. Hij vindt het ‘moeilijk en enigszins smakeloos om zijn eigen motieven te bevragen’. Smakeloos? dacht ik toen ik dat las. Hoezo smakeloos? Maar inmiddels weet ik, zo iets is een smakeloze bezigheid. Want waarom moet ik daar per se bij zijn, bij een parade waar 7000 ME’ers de orde moeten bewaken? Is dat niet gewoon de sensatiezoeker in mij? Is iemand die zonder mandaat van enig medium vanachter zijn bureau komt om op onderzoek te gaan, sowieso niet gewoon een ramptoerist? Zo voel ik me als ik me nogal wat moeite getroost om uit te zoeken hoe dat met die soepkeuken zit. Of het echt waar is dat de migranten van de staat geen eten krijgen, en de ‘echte’ Grieken wel. Als iedereen die ik erover spreek, van pr-dames (die het ontkennen), tot medewerkers en woordvoerders van de kerk (die het me gewoon vertellen) aan me vragen: waarom wil je dat eigenlijk weten? Iemand zei dat de parade van vanavond de best bekeken parade ooit zal worden. Als er zometeen iets mis gaat, kan dat het startsein zijn van een Europese revolutie, vergelijkbaar met de Arabische lente. En inderdaad zag ik in de buurt van de ambassade de camera’s al opgesteld op de balkons.

Hopeloos verdeeld

Ik merk dat mijn motivatie is veranderd. Dat ik er vanavond bij wil zijn, omdat ik hier nu toch al ben. Ik merk dat ik me er niet meer aan kan laven. Zoals ik bij de herdenking zag vanmorgen, staat deze 17de

november volledig in het teken van het verleden. Het zijn nationale helden van vroeger die worden vereerd, in wier traditie men zichzelf ook graag ziet staan. Dat kun je zien aan de filmpjes van de huidige demonstraties die op Youtube staan. Daar worden larmoyante citaten aan toegevoegd, zoals die van de populaire linkse dode dichter Giannis Ritsos, uiteraard een Griek: *When dead people can lean on their side to sleep without grievance, knowing their blood was not wasted... that's peace...* En, vrij naar Walter Benjamin: een geslaagde revolutie maakt alle eraan voorafgaande mislukte pogingen goed.

Niet zuinig met traangas

Misschien is die blik op het nationale verleden ook wel heel Grieks met de Akropolis zo zichtbaar in het hart van de stad. Die blik maakt in elk geval van Amerika de vijand van vanavond, terwijl Obama er juist bij Merkel op aandringt de Grieken te helpen. Die ouderwetse parades (als je de communisten ziet marcheren met hun knuppels en hun rode vlaggen, denk je vanzelf aan de film *Novocento*) lijken me opeens een kansloos en anachronistisch antwoord op een modern probleem. Daarbij komt dat de verschillende groepen demonstranten (alweer om zaken uit het verleden) hopeloos verdeeld zijn. Drie van de vijf keer stonden de communisten een straat verderop omdat ze met de anderen niks te maken wilden hebben. Je zou willen dat er meer eensgezindheid was in het vinden van een uitweg in de crisis. Dat mensen vooruitkijken en plannen maken. Maar cynisch genoeg doen alleen de neo-nazi's dat. De meeste Grieken kijken naar Merkel, alsof ze aan het stuur staat van een rijdende trein, die het al dan niet belieft hen mee te laten liften. Mensen die nog plannen hebben, emigreren, mensen zonder plannen zelfmoord. Ik heb tot nu toe nog geen enkele zwangere vrouw gezien. Het aantal mensen dat ik openlijk heroïne heb zien spuiten op de stoep is allang ontelbaar.

Optimisme is ook wel heel veel gevraagd van iemand die vorig jaar nog een maandsalaris van 3500 euro had. Die zijn baan en daarna zijn huis is kwijtgeraakt en nu op straat moet slapen. Die nu van de soepkeuken leeft die ooit voor vluchtelingen was opgericht. Een extra reden dat migranten op een ander uur te eten krijgen dan de Grieken, is omdat de migranten anders niet durven komen. Zij krijgen de schuld van ieders ellende. De agressie tegen hen is enorm. Ik heb migranten met hoofdwonden gezien en met vuile lappen om hun hoofd. Allemaal hebben ze een schichtige blik. Een vrouw in een toeristenwinkel zei iets tegen een collega dat in mijn oren anders klonk dan Grieks. Ik vroeg haar of ze Griekse was. Ze schrok, dacht een seconde na, boog toen naar voren en fluisterde: *'I'm Albanian.'* En ik voelde me alsof ik van de arische politie was.

Mensen zoals Stoner

Denken dat het puur liefdadigheid is van de kerk om vluchtelingen te helpen, bleek overigens ook naïef. 'We zijn bang,' zo zei een woordvoerder, 'dat ze anders eten stelen'. Het doet me denken aan de redenen waarom Nederland de Grieken steunt: als we het niet doen hebben wij straks grotere problemen. Terwijl we in

Nederland nog steeds praten over 'een financiële crisis', hebben veel Grieken het gevoel dat hun land intussen is uitgehold door bezuinigingen en leeggeplukt door een paar handige, begerige miljardairs. Zij voelen zich daardoor diep vernederd. In plaats van het begin van de beschaving zijn ze een chaotisch en verscheurd Balkanland. Bevolkt door fascistische, anarchisten en andere radicalen, ouderen die hun huizen niet meer uit durven, plus meer dan een miljoen migranten die deze crisis naar alle waarschijnlijkheid niet zullen overleven.

Wellicht hebben de demonstranten van vanavond dat meer dan ooit in de gaten, staan ze daarom zo uitvoerig stil bij de afschaffing van de dictatuur en het begin van de democratie in hun land. En ik denk aan Nederland dat zo opgelucht ademhaalde toen de PVV verloor bij de laatste verkiezingen. Het Maar wat kan je doen? Stoner in het boek gaat niet naar het front. Zijn leermeester zegt: 'Een oorlog doodt niet alleen een paar duizend mannen, of een paar honderdduizend mannen. Hij doodt iets in een volk dat nooit meer tot leven kan worden gewekt. En als een volk genoeg oorlogen meemaakt, zal binnen de kortste keren alleen het beest nog over zijn, het wezen dat wij [... hij refereert hier aan Stoners boerenverleden] vanuit het slijk hebben opgevoed.' En ik vraag me af waar onze beschaving meer nood aan heeft. Aan demonstranten, of aan mensen zoals Stoner. En wat is dan hetgene waar ik mijn leven aan wijdt, dat niet gedood mag worden? In metrostation Akropolis draait een promofilmje. Toeristen mogen in twee drie zinnen iets lovends zeggen over de Akropolis en de musea. Niet zomaar een paar, een hele stoet. *Here western civilisation began*, zegt de een na de andere hoogblonde muts. *I can't tell how important it was for me to be here*. Het is een magere conclusie, maar ik zou zo kunnen aanschuiven in die stoet. Ik kijk op mijn horloge, betaal mijn thee en steek nog een servet in mijn jaszak. Niet dat er bij het raam iets is dat op opwinding wijst, maar die paar uur zijn inmiddels toch echt voorbij.

Franca Treur

Franca Treur (1979) is schrijfster en freelance journaliste. Ze debuteerde in 2009 met haar roman Dorsvloer vol confetti, over een meisje dat opgroeit in een strenggelovig boerengezin in Zeeland. De verfilming van het boek zal in 2014 te zien zijn in de bioscoop. Treurs tweede roman verschijnt dit najaar en is getiteld Het nieuwe vuur. Dit essay, Het rood en het zwart, verscheen eerder in de Groene Amsterdammer.

LOGIES IN DE VAN HASSELT-KAMER

MET TOM VAN DEEL IN ATHENE

Vorig jaar heb ik twee keer gebruik mogen maken van de gastvrijheid van het Nederlands Instituut. Ik kende het natuurlijk al uit de berichten van classicisten als Eric Moormann en schrijvers als Anneke Brassinga, maar vooral via mijn vriend Frans van Hasselt, correspondent van NRC Handelsblad, die ik meer dan dertig jaar lang, tot zijn dood in 2011, zowel in Athene als in Amsterdam vaak heb ontmoet. Hij is van doorslaggevende betekenis geweest voor mijn beleving van Griekenland.

Het instituut heeft zeer terecht nog bij zijn leven de grote bovenkamer naar hem vernoemd, maar de eerste keer dat ik er wilde verblijven, kon ik die nog niet betrekken, want bezet. Omdat beeldend kunstenaar Maria Ikonomopoulou, al meer dan vijfentwintig jaar in Nederland woonachtig en werkzaam, een aantal gedichten van mij had gebruikt in haar kunst en bovendien in eigen beheer een tweetalige bloemlezing uit mijn poëzie had uitgegeven (*To Mikro*) wilde ik graag aanwezig zijn bij de opening van een groepstentoonstelling in Athene, waarvan haar werk deel zou uitmaken. Het instituut bood me voor dit culturele evenement een aantal dagen onderdak en in de galerie (*choros Technis*) hebben Maria en ik de opening verricht door een paar gedichten voor te lezen en daar nog wat omheen te

TULPEN

*Van tulpen is de sterflust onbedaarlijk.
Ze zijn een opera van agonie, hun stelen
verlengen zich. Hun kelen breken open,
verwelkend de bloem van hun jeugd –
in stijl vergooien zij hun pracht
alsof een bruidstoet langs komt gaan.*

T. van Deel

Alleen voetafdrukken – alsof iemand in zijn afwezigheid juist maximaal aanwezig is

praten over onze samenwerking. Er kwam die avond veel publiek dat zich met drankjes in de hand ook op straat begaf, alleen al omdat de hitte binnen vrijwel ondraaglijk was. Behalve Grieken sprak ik er ook Nederlanders, meest lezers van het blad *Lychnari*, waarvan Maria redacteur is en waarin ik een rubriek verzorg met commentaar op zwartwit-foto's van Griekenland uit de jaren vijftig en zestig, of nog vroeger. Foto's uit de tijd van voor mijn kennismaking met het land. Het korte verblijf in Athene werd veraangenaamd en interessant door lange wandelingen, liefst in de schaduw, onder leiding van Maria, die onvermoede plekken bleek te kennen, zoals een verscholen kerkje in Plaka met uitzicht op een binnenplaats, een zeer ouderwetse kantine die alleen tussen de middag open was, een heerlijk koele kaaswinkel, een sleufvormig hoedenpaleis, en tot mijn grote vreugde rond vijven een terras met schitterende levende muziek en zang, in een zijstraatje van de Athinas. Frans van Hasselt, mijn leermeester in de Griekse muziek, heeft die plek vast niet gekend, want rond deze tijd was hij meestal thuis. In mijn eentje heb ik weer lang over de Agora gedwaald, op bankjes gezeten, de afgeslagen hoofden geteld van de beelden in de wandelgalerij, en in het gras de twee hopen gezien die denk ik nestelen in de rotswand van de Akropolis. Toen ook het nieuwe museum bezocht (was de vorige keer dicht: staking) en verrukt geraakt door de ideale combinatie van kunst en architectuur.

Voetafdrukken

De tweede keer was de Van Hasselt-kamer gelukkig vrij en heb ik het genoegens gesmaakt telkens bij het binnengaan het schilderij te kunnen groeten dat naast de deur hangt (duidelijk vervaardigd naar een vroege pasfoto van Frans). Het ging ons nu om een (hernieuwde) kennismaking met verschillende musea en antieke plekken, zoals het Archeologisch Museum, het Cycladen Museum, de Oude Begraafplaats, de Agora, de Akropolis en het gelijknamige museum, de Zeus-tempel en zo voort. Wie vaak in Athene komt heeft dit alles natuurlijk wel een keer gezien, maar er kunnen daarna jaren overheen gaan voor het tot herbezoekiging komt. Mijn gezelschap, een schrijfster

die al eens een Grieks ezeltje in een van haar verhalen had opgevoerd, zag het meeste trouwens voor het eerst. Van het museum van de Kerameikos herinnerde ik mij de voetstukken van *kouroi* die, op hun voetafdrukken na, totaal verdwenen zijn; een buitengewoon ontluisterende aanblik levert dat op, alsof iemand er in zijn afwezigheid juist maximaal aanwezig is. Ik had er zelfs lang geleden een gedicht over geschreven dat nu in het Grieks vertaald is door Maria Ikononopoulou en Han Collewijn, en in *To Mikro* is opgenomen. Het luidt in het Nederlands:

ARCHEOLOGISCH

*Alleen de afdruk van zijn voeten in het marmer
bewijst dat hij daar rechtop schrijdend heeft gestaan,
fossiel waaruit het kunstig beeld natuurgetrouw
kan rijzen. Zo ontslagen van zijn voetstuk,
vergooid, vernietigd is dit beeld dat het zijn zolen
spreken laat: ik ben, geweest, afwezig ben ik voor altijd.*

Stenen stilte

Een van de merkwaardigste musea, waarvan ik het bestaan niet kende of in elk geval nog niet had opgemerkt, is het Epigrafisch Museum, het museum van de inscripties dus, meestal in steen gehouwen, soms in klei geschreven. Er was in dat gebouw, gelegen vlak om de hoek bij het Archeologisch Museum, maar één suppoost en één student aanwezig, plus een kaartjesverkoper. Toen wij naar binnen wilden lopen waarschuwde iemand ons ervoor dat je hier betalen moest, het klonk als een bedreiging of iets om nog eens heel goed over na te denken. In de zalen van het museum liggen blokken steen met tekst, beschreven pilaren, brokstukken met lettertekens als in een magazijn opgetast, allemaal van nummertjes voorzien en de topstukken zijn keurig geëxposeerd, soms in vitrines, soms open en bloot. Dertienduizendvierhonderdvijfentachtig stuks inscriptie, lezen we in de folder. Het grootste inscriptiemuseum ter wereld, een *Fundgrube* van vroege in steen of klei aangebrachte (fragmenten van) teksten. We zagen een jongeman er eentje overschrijven door middel van een wrijfsel op papier (ongeveer de manier waarop je vroeger met papier en potlood een afdruk maakte van tekst en voorstelling op een muntstuk). Een fascinerend museum kortom, maar vooral een documentatie- en studiecentrum voor epigrafie. Hier leek de epigrafische heksenketel van het hedendaagse Athene teruggebracht tot voorschriften, grafteksten, wetsbepalingen, rijtjes namen,

berekeningen, grensaanwijzingen, herdenkingen, opschriften, belastingaanwijzingen, en zo voort. Buiten deze stenen stilte gauw een goede boekhandel opgezocht, op zoek naar de nieuwste fotoboeken met oude foto's van Griekenland, het landschap, het leven, geschikt om in mijn *Lychnari*-rubriek 'Griekenland zwart-wit' te bespreken. Het valt me op dat er daar, net als hier in Nederland, de neiging bestaat om fotocollecties samen te stellen die de verleden tijd moeten oproepen of die in de herinnering vastleggen. Ik heb in mijn rubriek al aandacht besteed aan boeken die met behulp van de fotografie laten zien hoe er vroeger gewerkt werd in allerlei sectoren van de samenleving, of hoe de stad zich in de loop van decennia uitbreidde, of welke schepen er in de vorige eeuw de verbinding tussen de eilanden en het vasteland onderhielden, of welke soort bussen er vroeger reden in Chania. Ook is er een trend om foto's van kunstenaars te bundelen, van fotografen allereerst natuurlijk, maar ook van schilders, schrijvers, dichters. Ik tref een aantrekkelijk fotoboek over het eiland Andros met foto's van Andreas Embirikos. Deze van Andros afkomstige dichter die wel de eerste surrealist van Griekenland is genoemd, blijkt een getalenteerde fotograaf te zijn geweest. Van zijn vriend de Nobelprijswinnaar Odysseas Elytis heeft hij opmerkelijke foto's gemaakt. Daar ga ik het, mede dankzij het Nederlands Instituut in Athene en daarin de Van Hasselt-kamer, de volgende keer in *Lychnari* over hebben. Helaas schrijft Frans niet meer in dat aan Griekenland gewijde blad – hij heeft het meer dan vijftientig jaar wél gedaan, en hoe.

T. van Deel

T. van Deel (1945) is dichter – hij debuteerde in 1969 met de bundel Strafwerk – en criticus en was docent moderne Nederlandse literatuur aan de Universiteit van Amsterdam.

Binnentuin van het Epigrafisch Museum in Athene

MEDEDELINGEN EN AGENDA

Cees Goekoop. Foto: Hielco Kuipers

Cees Goekoop

Twee jaar geleden, op 26 september 2011, overleed Cees Goekoop, oud-voorzitter en erelid van onze Vereniging. Cees Goekoop was vanaf het begin bij de VVNIA betrokken. Hij was bovendien een liefhebber van Griekenland en schreef meerdere boeken over de Klassieke Oudheid. De Vereniging blijft hem dankbaar.

Website

De Athena is ook op internet beschikbaar – in kleur: via de website www.nia.gr onder de knop ‘Links’ of op www.vvnia.nl. Op de website staan gegevens over de VVNIA en natuurlijk over het NIA zelf.

VVNIA-dag

De VVNIA-dag vindt dit jaar plaats op 30 november in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Aanvang 13.00 uur. Voor een routebeschrijving naar het museum: www.rmo.nl.

Conferenties en cursussen NIA

Het (voorlopige) aanbod van het NIA in 2013:

16 — 23 oktober

‘Docentencursus in Griekenland’. Komend najaar organiseert Labrys Reizen in samenwerking met het Nederlands Instituut Athene en de Illustere School van de Universiteit van Amsterdam een nascholingscursus in Griekenland. Onderwerp van de cursus is: ‘Plato als ooggetuige’. In hoeverre geeft Plato, in vergelijking met andere bronnen, een reëel beeld van zijn tijd? De cursus wordt inhoudelijk begeleid door dr. Winfred van de Put en drs. Christine de Haan-Oudshoorn.

4 — 10 november

‘Griekse epigrafie op locatie’, interuniversitaire cursus voor promovendi en MA-studenten; in samenwerking met de universiteiten van Groningen en Amsterdam, en OIKOS (National Research School in Classical Studies of the Netherlands).

Oproep

Oproep aan alle leden: werft nieuwe leden! Met nieuwe leden komt onze vereniging en daarmee het NIA sterker te staan. Voor studenten is er een speciale ledenprijs van € 15,- per jaar; overige leden betalen € 25,-.

